

Експериментальна перевірка ефективності програми формування професійного іміджу прикордонника

У статті подається загальна характеристика формувального експерименту щодо покращення складових професійного іміджу прикордонників; розкриті основні результати формуючого впливу; з'ясовано, що формуванню професійного іміджу прикордонників сприяє програма, яка включає такі етапи: мотиваційно-орієнтовний; когнітивно-рефлексивний; корекційно-розвивальний; заключно-результативний; виявлено, що покращення складових професійного іміджу прикордонників зумовлює позитивні зміни в показниках, що характеризують стан їх особистої безпеки.

Ключові слова: професійний імідж, прикордонники, програма формування, особиста безпека.

В статті изложена общая характеристика формирующего эксперимента по улучшению составляющих профессионального имиджа пограничников; раскрыты основные результаты формирующего влияния; выявлено, что формированию профессионального имиджа пограничников способствует программа, которая включает такие этапы: мотивационно-ориентировочный; когнитивно-рефлексивный; коррекционно-развивающий; заключительно-результативный; подчеркнуто, что улучшение составляющих профессионального имиджа пограничников способствует положительным изменениям в показателях, которые характеризуют состояние их личной безопасности.

Ключевые слова: профессиональный имидж, пограничники, программа формирования, личная безопасность.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день однією з актуальних проблем науки і практики є проблема формування та розвитку професійного іміджу фахівця, зокрема фахівця у сфері охорони державного кордону, адже його імідж є складовою загальнодержавного іміджу, важливим фактором ефективності діяльності, встановлення партнерських стосунків між населенням та владою.

Як показали результати емпіричного вивчення стану сформованості професійного іміджу військовослужбовців Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), лише 19,0% представників цієї структури виявляють високий рівень сфор-

мованості професійного іміджу, 65,1% – середній і 15,9% – низький [7]. Усе це є безперечним підтвердженням недостатнього рівня його сформованості та необхідності розробки спеціальної програми щодо його формування.

Аналіз останніх публікацій. Проблему формування іміджу фахівця силових структур української держави вивчали І. Воробйова, В. Москалець, В. Олефір, Л. Порфімович та ін. Проте, що стосується проблеми формування іміджу військовослужбовців ДПСУ, то, незважаючи на певний інтерес дослідників до неї (А. Герасимків, М. Литвин, В. Суботін та ін.), до сьогоднішнього часу вона ще не поставала предметом самостійного наукового дослідження.

Постановка завдання. На підставі аналізу наукових праць, які розкривають питання формування професійного іміджу фахівця у певній сфері трудової діяльності (М. Варданян, Л. Донська, О. Петрова, В. Черепанова та ін.), та результатів експериментального вивчення стану сформованості професійного іміджу військовослужбовця ДПСУ, ми дійшли висновку, що програма формування професійного іміджу прикордонників повинна включати такі етапи: мотиваційно-орієнтовний (мета – актуалізація потреби фахівців у створенні гармонійного позитивного іміджу); когнітивно-рефлексивний (мета – актуалізація готовності прикордонників до професійного та особистісного вдосконалення на основі знань про імідж та змісту цього знання); корекційно-розвивальний (мета – корекція та розвиток значущих для професійного іміджу особистісних та поведінкових характеристик); заключно-результативний (мета – мотивування прикордонників до подальшого професійного іміджотворення). Основними психолого-педагогічними засобами цієї програми визначені лекції та практичні заняття, в основу яких покладено тренінг. З огляду на це перед нами постає досить важливе завдання – експериментальна перевірка ефективності означеної програми формування професійного іміджу прикордонників.

Виклад основного матеріалу. З метою перевірки ефективності розробленої програми формування професійного іміджу у прикордонників нами проводився формувальний експеримент.

У формувальному експерименті взяло участь 60 прикордонників, з яких було створено дві експериментальні та дві контрольні групи – по 15 осіб у кожній, при цьому групи були розділені не лише за рівнями сформованості професійного іміджу, але й з урахування рекомендацій Л. Мороз щодо формування тренінгових груп [2] – за професійним статусом.

Під час формувального експерименту ми ставили за мету відстежити: яким чином комплекс психолого-педагогічних заходів вплине на сформованість компонентів професійного іміджу військовослужбовців ДПСУ, а також, як це загалом позначиться на стані їх особистої безпеки.

Проведення формувального експерименту передбачало використання таких методик: авторська анкета для оцінки рівня знань щодо сутності, функцій та структури професійного іміджу прикордонника, анкета для виявлення їх ціннісних орієнтацій; методики “Хто Я?” М. Куна і Т. Мак-Партленда [5]; тест-опитувальник самоствавлення В. Століна та С. Пантелєєва [3]; “Хто я в цьому світі?” [8]; тест-опитувальник вольового самоконтролю Є. Ейдмана [8]; “Опитувальник самооцінки комунікативної активності” Л. Мороз [2]; “Оцінка рівня перцептивно-невербальної компетентності” Г. Розена [8]; “Перцептивна самооцінка парціальної та інтегральної емоційної експресивності” Л. Богіної, А. Ольшаннікової [8]; “Стратегії” А. Шипілова [1]; методика Басса-Дарки [4] та ін.

За результатами реалізації програми формувального експерименту проведено порівняльний аналіз впливу комплексу психолого-педагогічних засобів на показники сформованості професійного іміджу прикордонників експериментальних та контрольних груп.

Результати вивчення показали, якщо на етапі констатування лише 30,00% учасників експериментальних груп мали “достатньо повні знання” щодо сутності, функцій та структури іміджу, то після системи психолого-формувальних заходів їх стало 56,67%. Кардинально зменшився відсоток військовослужбовців із низьким рівнем сформованості цих знань. Якщо до початку формувального впливу їх кількість становила 20,00%, то на кінець експериментування таких військовослужбовців зовсім не виявлено.

Участь військовослужбовців у програмі формувального експерименту зумовила й позитивні зміни у їх ставленні до проблеми іміджу взагалі. Якщо на початку формувального експерименту 10,00% військовослужбовців вважали імідж надуманою проблемою, а 13,33% взагалі не могли визначитися в цьому питанні, то по його завершенні їх стало 3,33% та 0,00% відповідно, що свідчить про доволі позитивну динаміку у формуванні позитивного ставлення прикордонників до цієї проблеми.

Щодо військовослужбовців контрольних груп, то статистично значущих розбіжностей у рівнях сформованості знань щодо сутності, функцій і структури іміджу та їх ставленні до нього за критерієм χ^2 -Пірсона не виявлено.

Повторне ранжування особистісних та професійних цінностей, проведене після експериментування, дало змогу визначити динаміку їх змін у військовослужбовців ДПСУ контрольних та експериментальних груп.

Хоча, як і на етапі констатування, першу трійку місць у системі ціннісних орієнтацій прикордонників експериментальних груп посідають такі особистісні цінності, як “здоров’я”, “щасливе сімейне життя” та “матеріальне благополуччя”, однак ті зрушення, які відбулися у вагомості професійних цінностей (особливо корпоративних), вказують на однозначно розвивальний ефект нашої програми. Якщо до початку експериментування такі корпоративні цінності, як “почуття прикордонного братства”, “вірність військової присязі” посідали 20 та 21-22 місця, то по його закінченні вони зайняли 10 та 14 позицію відповідно. Відтепер військовослужбовці пов’язують “почуття прикордонного братства” з професійним міжособистісним спілкуванням, а “честь військовослужбовця” – з відповідальністю, вірністю військової присязі, дисциплінованістю, законністю та порядком. Істотне кількісне зростання показника рейтингу цінності “фізичний, духовний та професійний саморозвиток” (рейтинг до експерименту 10-11 місце, після – 5-7) є закономірним результатом, зважаючи на значний обсяг заходів та різних форм стимулювання особистісного зростання військовослужбовців упродовж формувального експерименту.

Щодо військовослужбовців контрольних груп, то використання коефіцієнта кореляції ф-Канделла не виявило статистично значущих розбіжностей у системах ціннісних орієнтацій цих прикордонників до та після формувального експерименту ($\tau=0,708$, $p<0,01$).

Участь військовослужбовців у формувальному експерименті сприяла й поглибленню “Я-образу” цих фахівців. Як показали результати повторного використання скороченого варіанту методики “Хто Я?” М. Куна і Т. Мак-Партленда, у військовослужбовців експериментальних груп зафіксовано істотне зростання загальної кількості слів-асоціацій щодо власного “Я”. Якщо до експерименту середня кількість відповідей прикордонників на запитання “Хто Я?” складала $5,27\pm 3,56$ твердження, то по його завершенні – $9,67\pm 0,66$ твердження, що у відсотковому еквіваленті становить збільшення на 83,49%. Виявлено зростання кількості слів-асоціацій і у військовослужбовців контрольних груп: до експериментування ця кількість становила $5,70\pm 3,72$ твердження, а по його закінченні – $6,30\pm 3,90$. Однак це зростання не таке істотне, як у представників експериментальних груп, у числовому

прояві воно складає 10,53%. Збільшення кількості слів-асоціацій у військовослужбовців контрольних груп, на нашу думку, пов'язане з наявністю певних навичок виконання цього, на перший погляд, простого завдання. Проте, як показав змістовний аналіз слів-асоціацій, у цих фахівців їх уявлення щодо себе практично не зазнали змін, це так і залишилися формальні соціально бажані характеристики, тоді як у безпосередніх учасників експериментування асоціації щодо себе набули дещо іншого звучання. Так, слова-асоціації, об'єднані у групу "Соціальне Я", стали більш розгорнуті за рахунок тих визначень, що на етапі констатування входили до "Рефлексивного Я". Військовослужбовці характеризують себе як "старанний військовослужбовець", "досвідчений фахівець", "професіонал", "турботливий батько", "люблячий чоловік", "чесний громадянин" тощо. Хоча така переоцінка й зумовила зниження виразності "Рефлексивного Я" у "Я образі" військовослужбовців на 8,84%, проте, на нашу думку, цей факт не можна розглядати як негативний результат в аспекті рефлексивного розвитку учасників експерименту, а, навпаки, як формування в них навичок самосприйняття у процесі життєдіяльності. Підтвердженням цьому постає й кількісне збільшення слів-асоціацій щодо "Діяльнісного Я", яке за результатами експериментування збільшилося на 7,29%, при цьому судження із суто споживацьких перетворились на особистісні ("Я людина, якій подобається дивитися на воду. Вона дає мені енергію і можливість відпочити, подумати над тим, що відбувається"; "Мені подобається все нове і цікаве, я в пошуці чогось незвичного").

Істотне зростання кількості тверджень щодо "Перспективного Я", яке у відсотковому еквіваленті збільшилося на 5,69%, дозволяє стверджувати, що розроблена нами система психолого-формувань впливів сприяла актуалізації вищих рівнів самопізнання у військовослужбовців – формуванню ідеального "Я" у формі життєвих планів та цілей.

Участь військовослужбовців у формувальному експерименті позитивно вплинула й на їх самостворення. Якщо до початку формувально-психологічного впливу середнє значення самовпевненості за методикою В. Століна та С. Пантелєєва у військовослужбовців експериментальних груп становило $64,88 \pm 22,15\%$, самоприйняття – $72,77 \pm 23,24\%$, самокерівництво – $69,43 \pm 19,98\%$, самозневага – $48,13 \pm 24,24\%$, самоінтерес – $72,00 \pm 27,66\%$, саморозуміння $77,57 \pm 23,06\%$, то по його завершенні ці показники набули таких значень: самовпевненість – $73,88 \pm 19,79\%$, самоприйняття – $78,56 \pm 16,66\%$, самокерівництво – $74,17 \pm 13,85\%$,

самозневага – $41,27 \pm 16,59\%$, самоінтерес – $76,38 \pm 19,89\%$, саморозуміння $78,06 \pm 9,14\%$. Статистично достовірні розбіжності за критерієм Т-Вілкоксона виявлені на рівні $p < 0,05$.

Ці зміни достатньо значущо вплинули й на інтегральні показники самоствавлення: “глобальне самоствавлення”, “самоповага”, “аутосимпатія”, “самоінтерес”.

Щодо військовослужбовців контрольних груп, то статистично значущих розбіжностей у показниках самоствавлення за критерієм Т-Вілкоксона не виявлено, за винятком лише інтегрального показника “Аутосимпатія”, результати якого виявилися достовірно вищими на рівні $p < 0,05$. Проте в кількісному відношенні вони становили лише $3,79\%$ від загального рівня прояву аутосимпатії, тоді як для військовослужбовців експериментальних груп він зріс на $10,23\%$.

Позитивна динаміка в показниках самоствавлення учасників експерименту зумовила позитивний вплив і на їх самооцінку. Якщо до початку формувального впливу адекватну самооцінку мали лише $6,67\%$ військовослужбовців експериментальних груп, то по його закінченні їх кількість становила уже $40,00\%$. Зменшилась також і кількість військовослужбовців із дуже завищеною самооцінкою та з тенденцією до завищення. Якщо до початку експерименту їх кількість була $40,00\%$ та $53,33\%$ відповідно, то по його завершенні – $10,00\%$ та $50,00\%$ відповідно.

Діагностика рівня комунікативної активності за “Опитувальником самооцінки комунікативної активності” Л. Мороз, проведена після формувального експерименту, виявила у військовослужбовців обох експериментальних груп підвищення рівня її розвитку на $7,68\%$ (статистично достовірні розбіжності за критерієм Т-Вілкоксона виявлені на рівні $p < 0,05$). У контрольних групах статистично значущих змін не зафіксовано.

Окрім цього, виявлена також в учасників обох експериментальних груп за методикою “Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності” Г. Розена позитивна динаміка розвитку перцептивних властивостей особистості, яка загалом склала $20,43\%$, у той час, як у представників контрольних груп статистично достовірних змін за критерієм Т-Вілкоксона не виявлено.

Не менш позитивну динаміку показують й усереднені результати дослідження вольового самоконтролю військовослужбовців за методикою Є. Ейдмана [7]. Так, самовладання як особистісна риса захисника кордонів має чітко виражену тенденцію до покращення, адже кількість військовослужбовців із високим і дуже

високим рівнями цієї риси різко зросла після проведених нами формувальних впливів і в підсумку становила 60,00% при динаміці 26,67% відповідно, такою ж виявилася і динаміка спадання відсотка військовослужбовців із низьким та дуже низьким рівнем самовладання, яка становить 26,67% , але із знаком “-”.

Дані, отримані за шкалою “наполегливість”, фіксують той факт, що після формувальних впливів зросла кількість військовослужбовців із високим рівнем наполегливості – 10,00% та зменшилась із низьким – 16,67% .

Результати двох вищеназваних шкал корелюють із даними індексу вольового самоконтролю. Так, позитивна динаміка показників високого та дуже високого індексу вольового самоконтролю (13,34%) і негативна – низького і дуже низького (-16,67%) підтверджує збільшення кількості емоційно зрілих, активних, незалежних, самостійних військовослужбовців, яким притаманна впевненість у собі, наполегливість намірів, реалістичність поглядів, розвинуте почуття внутрішнього обов’язку. Щодо військовослужбовців контрольних груп, то статистично достовірних розбіжностей у їх відсотковому розподілі за рівнями прояву показників вольового самоконтролю за критерієм χ^2 -Пірсона не виявлено.

Хоча результати повторної діагностики за методикою “Перцептивна самооцінка парціальної та інтегральної емоційної експресивності” Л. Богіної, А. Ольшаннікової не виявили статистично значущих змін в показнику загальної емоційної експресивності військовослужбовців ДПСУ експериментальних груп, проте в аспекті її парціальних проявів відбулися не значні, однак статистично достовірні зрушення за такими каналами експресії, як “запинання”, “рухова активність”, “зайві рухи”. У безпосередніх учасників експерименту стала більш контрольованою мова (на 16,61% зменшився показник прояву “запинань”); самоконтроль за руховою активністю посилювався на 4,10% ; на 10,48% знизився показник зайвої рухової активності. Незначні, на перший погляд, зрушення у зазначених показниках усе-таки постають вагомим підтвердженням ефективності нашої програми, оскільки невербальні засоби спілкування досить важко піддаються вольовому самоконтролю, оскільки формуються у нетах нашої підсвідомості.

Щодо військовослужбовців контрольних груп, то статистично достовірних розбіжностей у показниках прояву інтегральної та парціальної емоційної експресії за критерієм Т-Вілкоксона не виявлено.

Повторне застосування методики А. Шипілова “Стратегії” дозволило з’ясувати, що в учасників формувального експерименту

відбулися суттєві зрушення у бік використання конструктивних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях службової діяльності та зменшення конфронтаційної на відміну від представників контрольних груп. Статистично достовірні розбіжності за критерієм χ^2 -Пірсона виявлено на рівні $p < 0,05$.

Якщо до експерименту загальна кількість носіїв нормативної стратегії поведінки складала 16,67%, то після його завершення – 26,67%, тобто кількісно приріст представників з цією стратегією поведінки сягнув 13,00%, що є досить пристойним емпіричним результатом.

Значно зменшився відсоток військовослужбовців, яким притаманна конфронтаційна стратегія. Якщо на початку експерименту він становив 10,00% від загальної кількості респондентів, то після впровадження системи формуально-психологічних заходів – 3,33%.

Щодо прояву агресивних реакцій в учасників експерименту, то результати повторної діагностики за методикою Басса-Дарки показали, що у представників експериментальних груп відбулися статистично достовірні зрушення на рівні $p < 0,05$ за шкалою “Почуття провини”. Якщо до початку формуального впливу цей показник дещо перевищував загальноприйняті норми і становив $5,07 \pm 1,53$ бала, то по його закінченні він виявився на рівні $4,63 \pm 1,35$ бала, тобто кількісна динаміка його зниження сягнула 8,68%.

Щодо військовослужбовців контрольних груп, то статистично достовірних розбіжностей у показниках прояву агресивних реакцій за критерієм Т-Вілкоксона не виявлено.

Отримані в процесі дослідження експериментальні дані щодо змін в показниках сформованості структурних компонентів професійного іміджу прикордонників дали змогу визначити динаміку в рівнях його сформованості: якщо до початку формуального впливу кількість військовослужбовців експериментальних груп із високим рівнем сформованості професійного іміджу становила 16,67%, то по його завершенні вона сягнула 40,00%, тобто кількісно приріст представників цього рівня іміджу сягнув 23,33%.

Значно зменшився відсоток військовослужбовців, яким притаманний низький рівень сформованості професійного іміджу. Якщо на початку експерименту він становив 13,33% від загальної кількості осіб, то після впровадження системи формуально-психологічних заходів – 3,33%.

Щодо військовослужбовців контрольних груп, то статистично достовірних розбіжностей у їх відсотковому розподілі за рівнями

сформованості професійного іміджу за критерієм χ^2 -Пірсона не виявлено.

З урахуванням того, що діяльність ДПСУ характеризується особливими умовами перебігу, які негативно впливають на стан психічного здоров'я суб'єктів діяльності, знижують рівень їх психічної захищеності, а імідж прикордонника є тим складним психічним утворенням, яке сприймається на свідомому та несвідомому рівнях психіки як самого носія іміджу, так і цільової аудиторії, й передбачає вплив на психіку суб'єктів взаємодії, було з'ясовано, як зміни в характері іміджу прикордонників вплинули на показники стану їх особистої безпеки. Оскільки показниками стану особистої безпеки визначено особистісну тривожність; рівень самопочуття, активності, настрою; стресостійкість; провідні стратегії подолання стресових ситуацій; рівень соціальної фрустрованості, для їх оцінки були використані такі методики: тест тривожності Спілбергера-Ханіна [4], "САН" [4], методика для оцінки стресостійкості [8], методика "Стратегії подолання стресових ситуацій" С. Хобфолла [6], методика діагностики рівня соціальної фрустрованості Л. Вассермана [4].

Так, результати повторної діагностики за методикою Спілбергера-Ханіна показали, що у військовослужбовців, які були задіяні у програмі формульовального експерименту, суттєво знизився рівень особистісної тривожності. Якщо до початку формульовального впливу кількість військовослужбовців експериментальних груп з високим рівнем тривожності становила 36,67% від загальної кількості осіб, то по завершенні експерименту їх було уже 20,00%. Збільшилась кількість осіб і з низьким рівнем тривожності, загальний відсотковий приріст виявився рівним 26,67%. У військовослужбовців контрольних груп статистично достовірних розбіжностей в розподілах за рівнями особистої тривожності за критерієм χ^2 -Пірсона не виявлено.

Участь військовослужбовців у програмі формульовального експерименту сприяла нормалізації їх самопочуття, підвищенню активності та покращенню настрою. Результати повторного обстеження військовослужбовців ДПСУ за методикою "САН" подані в таблиці.

Доволі позитивну динаміку виявляє й такий показник стану забезпечення особистої безпеки, як стресостійкість. Як показали результати ре-тестування за однойменною методикою, кількість осіб з високим і дуже високим рівнями розвитку цієї особистісної риси різко зросла і становить 40,00% (динаміка 10,00%). У той же час різко зменшився відсоток військовослужбовців із низьким рівнем

розвитку названої стійкості: він складає 13,33% і має динаміку – 16,67%. І хоча загалом для 46,67% військовослужбовців характерний середній та вище за середній рівень цієї якості у психологічній організації особистості, усе ж наявна картина дозволяє констатувати той факт, що більшість прикордонників стали стресостійкими.

Таблиця

Результати діагностики військовослужбовців ДПСУ за методикою “САН” до та після формувального експерименту, у %

Показники методики	Рівні прояву показників	Експериментальні групи*		Контрольні групи	
		Початок експерименту	Кінець експерименту	Початок експерименту	Кінець експерименту
Самопочуття	низький	10,00	3,33	13,33	10,00
	середній	53,33	46,67	50,00	56,67
	високий	36,67	50,00	36,67	33,33
Активність	низький	13,33	0,00	16,67	10,00
	середній	33,33	33,33	40,00	43,33
	високий	53,34	66,67	43,33	46,67
Настрій	низький	13,33	3,33	16,67	10,00
	середній	60,00	56,67	56,67	53,33
	високий	26,67	40,00	26,66	36,67

Примітка. * – статистично достовірні розбіжності за критерієм χ^2 -Пірсона виявлено на рівні $p < 0,05$.

Щодо військовослужбовців контрольних груп, то статистично достовірних розбіжностей у їх відсотковому розподілі за рівнями стресостійкості за критерієм χ^2 -Пірсона не виявлено.

Результати повторної діагностики за методикою “Стратегії подолання стресових ситуацій” С. Хобфолла дозволили з’ясувати, що у військовослужбовців експериментальних груп відбулися позитивні зміни у бік використання конструктивних моделей та стратегій подолання стресових ситуацій. Якщо до експерименту виразність активної стратегії поведінки склала $19,77 \pm 3,08$ бала, то після його завершення – $22,03 \pm 1,99$ бала, тобто кількісно приріст виразності цієї стратегії сягнув 11,43%.

Значно зменшилася виразність асоціальної стратегії копінг-поведінки. Якщо на початку експерименту вона становила $14,57 \pm 3,52$ бала, то після впровадження системи формувально-психологічних заходів – $14,05 \pm 2,87$ бала. Зниження виразності цієї стратегії відбулося за рахунок зменшення прояву такого

копінгу, як асоціальні дії. У кількісному вимірі зменшення виразності цієї моделі становило 4,41%, що є досить пристойним емпіричним результатом, оскільки ця модель подолання пов'язана з порушенням морально-етичних норм у міжособистісній взаємодії, а отже, її корекція потребує досить значних часових та психологічних витрат.

Зафіксовано також статистично достовірне зниження в проявах пасивної прямої та пасивної непрямой стратегій подолання стресу. Це зниження відбулося в пасивній прямій стратегії подолання за рахунок корекції імпульсивності, непрямій – маніпуляційних дій. Якщо до початку експерименту виразність імпульсивних дій склала $18,60 \pm 3,81$ бала, а маніпуляційних – $17,87 \pm 4,16$ бала, то після його завершення – $16,93 \pm 2,07$ бали та $16,47 \pm 2,56$ бала відповідно, тобто кількісно зменшення виразності цих стратегій сягнуло 8,98% та 7,83% відповідно.

Щодо військовослужбовців контрольних груп, то статистично достовірних розбіжностей у показниках прояву моделей та стратегій подолання стресових ситуацій до та після психолого формувальних впливів за критерієм Т-Вілкоксона не виявлено.

Експериментальні дані, отримані за методикою Л. Вассермана [3] на початок і на кінець експерименту, є індикатором того, що впровадження формувальних заходів розробленої нами програми зумовило позитивні зміни у прояві соціальної фрустрованості військовослужбовців експериментальних груп.

Якщо до початку формувального впливу рівень загальної соціальної фрустрованості учасників експерименту становив $2,59 \pm 0,32$ бала, то наприкінці його дії він виявився на рівні $2,43 \pm 0,24$ бала. Відтак відносне зниження соціальної фрустрованості сягнуло 6,20%. Незважаючи на такі, на перший погляд, непереконливі результати, хочемо зазначити, що перелік питань методики, за якою визначається рівень соціальної фрустрованості особистості, окрім питань міжособистісної взаємодії, професійної діяльності, торкається аспектів суб'єктивного ставлення до соціально-економічної ситуації в країні, яку ми засобами нашого формувального експерименту змінити в не силах, щодо ступеня задоволеності міжособистісними стосунками та характеристиками професійної діяльності, то вони виявилися набагато красномовнішими. Якщо до початку формувального експериментування ступінь незадоволеності взаєминами з колегами по роботі у військовослужбовців експериментальних груп становив $1,63 \pm 0,72$ бала, то по його закінченні він дорівнював $1,20 \pm 0,48$ бала. Аналогічні тенденції ми спостерігаємо й у ступені незадо-

воленості взаєминами з адміністрацією, а саме: до початку експерименту – $2,33 \pm 0,80$ бала, після – $1,50 \pm 0,57$ бала; суб'єктами своєї професійної діяльності – $2,30 \pm 0,75$ бала, $1,97 \pm 0,72$ бала; змістом своєї роботи в цілому – $2,17 \pm 0,99$ бала, $1,78 \pm 0,86$ бала; способом життя взагалі – $2,90 \pm 0,80$ бала, $2,57 \pm 0,68$ бала.

Щодо військовослужбовців контрольних груп, то статистично достовірних розбіжностей у компонентах соціальної фрустрованості до та після психолого формувальних впливів за критерієм Т-Вілкоксона не виявлено.

Висновки. Результати реалізації програми формування професійного іміджу у військовослужбовців ДПСУ дають можливість стверджувати:

1. Формуванню професійного іміджу у військовослужбовців ДПСУ сприяє програма, яка включає такі етапи: мотиваційно-орієнтовний (мета – актуалізація потреби фахівців у створенні гармонійного позитивного іміджу); когнітивно-рефлексивний (мета – актуалізація готовності прикордонників до професійного та особистісного вдосконалення на основі знань про імідж та змісту цього знання); корекційно-розвивальний (мета – корекція та розвиток значущих для професійного іміджу особистісних та поведінкових характеристик); заключно-результативний (мета – мотивування прикордонників до подальшого професійного іміджотворення). Основними психолого-педагогічними засобами цієї програми постають лекції та практичні заняття, в основу яких покладено тренінг.

2. Формувальний експеримент, спрямований на реалізацію означеної програми, виявив її ефективність, яка підтверджується статистично достовірними змінами в показниках сформованості компонентів професійного іміджу у військовослужбовців ДПСУ.

3. Позитивні зміни в показниках, що характеризують стан особистої безпеки військовослужбовців ДПСУ, зумовлені покращенням складових їх професійного іміджу, вказують на те, що професійний імідж прикордонників є вагомим чинником забезпечення їх особистої безпеки.

Список використаних джерел

1. Конфликтология: новые способы и приемы профилактики и разрешения конфликтов : [учебник для вузов]/ А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов; 4-е изд., испр. и доп.– М.: Эксмо, 2009. – 509 с.
2. Мороз Л. І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС) : [Моно-

- графія] / Мороз Л. І. – Івано-Франківськ : Наддніпрянська друкарня, 2007. – 312 с.
3. Практикум по психодиагностике. Психодиагностические материалы / Под ред. А. А. Бодалева, И. М. Карлинской, С. Р. Панталева, В. В. Столина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 141 с.
 4. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методика и тесты : [учеб. пособие] / Ред.-сост. Райгородский Д. Я. – Самара : БАХРАХ, 1998. – 672 с.
 5. Румянцева Т. В. Психологическое консультирование: диагностика отношений в паре : [учебное пособие] / Т. В. Румянцева. – СПб. : Речь, 2006. – 176 с.
 6. Смирнов Б. А. Психология деятельности в экстремальных ситуациях / Б. А. Смирнов, Е. В. Долгополова. – Х. : Гуманитарный Центр, 2007. – 276 с.
 7. Торічний В. О. Емпіричне вивчення стану сформованості професійного іміджу військовослужбовців Державної прикордонної служби України / В.О.Торічний // Збірник наукових праць №60. Серія: Педагогічні та психологічні науки / [гол. ред. Потапчук Є. М.]. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2011. – С. 190–193.
 8. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп: [учебное пособие для студентов высших учебных заведений] / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института психотерапии, 2002. – 490 с.

General characteristics of forming experiment concerning components of improvement of the borderguards' professional image have been considered; the basic results of the forming influence have been revealed; it has also been found out that the formation of the borderguards' professional image is facilitated by the program, which includes the following stages: motivational-directional; cognitive-reflexive; correctional-developmental; terminative-resulting; and also it has been defined that improvement of the components of the borderguards' professional image causes positive changes in indicators, which characterize the state of their security.

Key words: professional image, borderguards, formation program, personal security.

Отримано: 10.02.2012 р.